

Biblioteka
AVANTURA REČI

Urednik
Borislav Pantić

Naslov originala
Beate Grimsrud
„En dâre fri“

Copyright © 2013 za srpsko izdanje Čarobna knjiga
Dizajn korice: © Ida Gowers Grimsrud
Ilustracija na korici: © Kris Lewis

This project has been funded with support from European Commission.
This publication [communication] reflects the views only of the author, and
the Commission cannot be held responsible for any use which may be made
of the information contained therein.

Objavljivanje ove knjige finansijski je pomogla Evropska komisija. Ova
publikacija odražava isključivo stavove njenog autora i Komisija se ne može
smatrati odgovornom za bilo kakve informacije koje ona sadrži ili na koje upućuje.

Program kultura

DG Obrazovanje i kultura

Kultura

Izvršna agencija za obrazovanje,
audio-vizuelne umetnosti i kulturu

ISBN 978-86-7702-300-3

Nijedan deo ove publikacije, kao ni publikacija u celini, ne sme se
reprodukovati, umnožavati, preštamovati niti u bilo kojoj drugoj
formi i bilo kojim drugim sredstvom prenositi ili distribuirati bez
odobrenja izdavača. Sva prava za objavljivanje ove knjige zadržavaju
autor i izdavač prema odredbama Zakona o autorskim pravima.

Čarobna knjiga
Beograd 2013.

Beate Grimsrud

BUDALA
SLOBODNA

Sa švedskog preveo
Dorijan Hajdu

Čarobna
knjiga

1.

Ja sam Eli. To znači moj Bog na hebrejskom. To je i žensko i muško ime.

Ne mogu da budem u stanu. Pod se naginje ka opasnim prozorima prema dvorištu. Prozori me privlače. Mogu da se bacim. Mogu da skočim. Plašim se. Pričam i ne mogu da prestanem. Ja sam ona koja priča i o kojoj se priča. Ona sa glasovima u glavi. Ona u kojoj se priča, do beskraj. Moram da se odbranim od onoga što glasovi govore. Moram da odgovorim na njihove pozive. Moram da ponavljam pokrete rukama u čošku kuhinje. Ponavljam i ponavljam onako kako oni kažu da treba. Šta bi se desilo ako ne bih? Mogla bih da puknem. Da se slomim. Glava da se rascepi. Ceo stan da izađe iz zgrade poput fioke.

Imam trideset devet godina. Poslednjih dvadeset godina sam manje-više provela po psihijatrijskim klinikama. Gotovo jednako dugo sam se izdržavala kao pisac, dramaturg i reditelj. Spisateljstvo nije zanimanje. To je život. Juče sam pisala. Pišem i danas, a pisaću i sutra. Lutam u rečima. Osećam i uživam u rečenicama i kontekstima. Nalazim to u sebi i odajem ga. Odajem, ali zadržavam. Dar uz koji rastem. Za koji se držim kad sam bolesna. Za koji se držim kad sam zdrava. Trenutno čekam. Dobila

sam novog kognitivnog terapeuta. Cilj je da se osposobim za boravak kod kuće, nakon pet godina dolaženja na odeljenje i odlazanja s njega.

Sumnjičava sam prema kognitivnom terapeuta. Bila sam na toliko terapija. Ali sada ću probati nešto novo, zašto da ne. On je mojih godina, visok i vitak i ima konjski rep. Dolazi kod mene kući umesto da ja idem kod njega. Kod mene kući se, između ostalog, problem i nalazi. Opasni prozori. Strah da ću se baciti. Izleteti. Skliznuti. Da će me izvući promaja. Da neću moći da se uhvatim za klizavi nameštaj i zadržim se. Kaže mi da napišem listu problema. Ispadne dugačka. Moli me da napišem listu onoga u čemu sam dobra. I ona ispadne dugačka, što iznenadi terapeuta. Rupa u bolesti.

„Gde je najopasnije?“, pita. „U spavaćoj sobi“, odgovorim. Pod je nakrivljen i vuče me ka mračnim prozorima. „Moram da se držim za krevet.“ Uđemo u spavaću sobu. Čitav prozor prekriva tamna zavesa. Iza nje kao zaštita stoji jedna afrička skulptura. Prozor se nikada ne otvara. Zavesa se nikad ne povlači. „Pod je kriv“, ponovim. Terapeut izvadi lopticu iz džepa. Spusti je na pod. Ona se malo zavrti, ali se potom zaustavi. Ne otkotrlja se ka prozoru. Oboje je gledamo. Ja razmišljam kako slaganje da je nešto potpuno pogrešno tačno stoji sad tu i računa se kao istina. Ne znam šta da mislim, da li smo videli isto? On podigne lopticu i vrati je u džep. Ne kaže ništa.

Ja sam Eli. To je i žensko i muško ime i znači moj Bog na hebrejskom. Kuća je tiha. Prestali smo da se deremo. Prestali smo da trčimo svako na svoju stranu i pravimo nered. Mama je odavno odustala od pokušaja da nas vaspita. Cveće u dnevnoj sobi je razbacano po podu. Bacali smo stvari unaokolo ne znajući kad je dosta. Ja imam godinu i po dana, moj brat Torvald je godinu i jedan dan stariji od mene. Kaiševima sa dečjih kolica nas vezuju za krevetac. Tokom noći smo pokušali da vrištimo, ali smo prestali. Niko ne dolazi da nas spase.

Osećam kako mi kaiševi stežu golo telo. Uvijam se kao zmija, ali ne mogu da se oslobodim. Telo je mokro od znoja, a lice od suza. Skinuli smo pidžame, gaće i pelene. Sad su na podu kraj kreveta. Bacili smo jastuk, pokrivač i čaršav. Prebacili smo dušek preko ivice kreveta. Ležimo goli na daskama vezani kaiševima kad tata ujutru dođe. „Pogledaj samo kol'ko su jaki“, kaže.

Rano idem u krevet pošto sam popila gomilu tableta za spavanje. Noć je. San je bio ovde, ali je iznenada nestao. Noga mi se tresse. Bacakam se po krevetu. Ležim raširenih ruku, verujući da sam vezana. Mlataram i šutiram. Kaiš me steže preko stomaka. Ne mogu sama da ga skinem. Mislim da su mi i ruke i noge vezane. Moraš da imaš ključ da bi mogao da otvoriš. Bolničari ga imaju. Pozivam u pomoć. Ne mogu da dohvatim lampu. Sve se dešava u mraku. Ponovo povičem.

Sama sam u stanu. U gradu. U zemlji. Na zemlji. Na svetu. Galaksija se sudarila sa oblakom gasa koji je zbrisao sve ljude. Sav ljudski život se ugasio, samo sam ja ostala. Samo ja sam imuna na taj gas, zajedno sa ostalima koji leže vezani u svim duševnim bolnicama na svetu. Bez ključa i mogućnosti da se oslobode. Hrana je ostala u frižideru. Automobili su i dalje na parkingu. Pare su još uvek u banci. Konji su na poljima. Lekovi su u bolnicama. Pilule su još u kutijicama. Škole stoje bez učenika. Knjige bez čitalaca. Cveće je ostalo u cvećari. Sunce je i dalje na nebu. Kiša je u oblaku. Uskoro će budilnici zazvoniti na čitavoj severnoj polulopti. Niko ih neće ugasiti.

Ja bih mogla sve da nastavim. Ali ne mogu da se oslobodim. Debeli kaiševi. Nemam nikakve šanse. Zavisim od onih kojih više nema. Ja sam ono što ostaje kad svi drugi nestanu. Govor mi je i dalje u ustima. Glas u grlu. Ali nemam pristupa ušima. Ponovo viknem. Ne znam šta drugo da radim. Imam jezik u ustima, ali je beskoristan. Da li da poslednju molitvu izgovorim naglas ili u sebi?

Tata se šali s nama decom. Puzi na sve četiri. Tako se više ne šali. Samo iznenada drekne. Vikati je tući glasom. Ruka mu je brza poput muholovke. Mi vrištimo. Bežimo i krijemo se. Mama vikne: „Ne igraj se psa.“ „Nisam ja pas“, zakevće tata. „Ja sam lav.“

„Želja, želja, želja. Borba, borba, borba.“ To je glas trenera boksa. Ali mora da je bio tu sve vreme. Mnogo pre nego što sam ja počela da boksujem. Radim čučnjeve i zgibove. Sklekove. „Bol u mišićima je pozitivan bol. Diži se na prste, boksovati znači svirati stopalima!“ Udaram džak. Snaga ne dolazi iz ruku već iz kukova. Treba da sparring-partnera na leđima odnesem preko sobe i vratim ga. Imam srce borca. „Diši, diši, diši.“ Razmišljam o mom novom kognitivnom terapeutu. Mi ništa ne treba da vraćamo. Treba da udahnemo sadašnjost i budućnost. Da ne pričamo previše o prošlosti. Treba da sklonimo teret. Da ga ljuštimo malo-pomalo i ostavimo na putu. Da nađemo obilaznice. Da nađemo rutine. Da nađemo put napred. Znojim se. Škrgućem zubima noću. Šta me sad čeka?

Stojim na stolici u kuhinji i recitujem svoju poeziju. Reči se rimuju. Govorim glasno i gestikuliram. Mama i tata i brat i sestra slušaju. Dobijem ogroman aplauz, poklonim se i skočim sa stolice. Istrčim u predsoblje, a aplauz još traje. Utrčim i ponovo se poklonim. Na licima slušalaca vidim koliko su ponosni. Pitam mamu da li mogu da budem to kad porastem, to da smišljam pesme i imam publiku. „Pisac“, kaže mama. „To možeš da budeš sa strane.“ Hoću da budem samo pisac, i možda stolar sa strane. „Ti si pisac“, kaže tata. „Samo nastavi.“

Imam šest godina. Pričam i ne mogu da prestanem. Pre-pričavam, objašnjavam, pitam, izmišljam, lažem i grickam nokte. Imam dugu kovrdžavu zlatnu kosu i velike tamne oči. Duge trepavice i rumene obraze. Hoću da se ošišam nakratko. Možda možeš da odlučuješ o svemu kad napuniš sedam godina. Koža mi je bleđa, gotovo providna. Putujem svuda, sve vreme padam i povređujem se. Imam neočekivano mnogo ogrebotina za jednu princezu. Na jednom kolenu svetlobraon flaster. Ispod njega duboka rana. Vežbam voženje bicikla bez držanja guvernala.

Jedan je od poslednjih dana u predškolskom. Nosim lepu roze haljinu koju mi je starija sestra Marit sašila. Učionica je neugledna. Cela škola je samo privremena. Sastoji se od baraka koje je trebalo da se koriste godinu dana, dok ne izgrade novu. Koriste se već deset godina. Sunce sija kroz prljave prozore, a naši crteži pokrivaju rupe na tapetama. To nikako nije odgovarajuće utočište za osobu mog božanskog imena, ali ja svejedno sedim ovde.

Znam da postoje tajni izlazi iz onoga što nazivaju stvarnošću. Uskoro ću iskusiti da ih je više. Uskoro ću steći doživotnog prijatelja. Jednog prijatelja i jednog neprijatelja. Jednog koji želi dobro, ali kome se knedle u grlu

množe sve dok ne pukne i potom ne može da prestane da plače. Jednog koji će me kasnije u životu podsećati na to da sam nekad bila mala.

„Ko će da glumi Espena Askelada?“, pita učitelj. Moja ruka se najbrže podigne. Odigraćemo predstavu za roditelje pretkraj školske godine. Većina ne želi da igra Espena Askelada. Previše su stidljivi za glavnu ulogu. Znam da je uloga moja. Već znam sve replike napamet.

Bilo jednom jedno ogromno kraljevstvo. S kraljem i kraljicom i njihovom princezom spremnom za udaju. Problem je bio u tome što niko nije mogao da je učutka. Na svako pitanje je odgovarala pitanjem. Onaj koji je učutka dobiće i nju i pola kraljevstva, rekao je kralj. U jednoj siromašnoj porodici bila su tri sina. Per i Pol će se, naravno, dati na put. Najmlađi, Espen, želi da pođe s njima. Per i Pol mu se smeju. Ti, takav prljav, što stalno sediš kraj vatre i igraš se pepelom, nemaš nikakve šanse kod princeze.

„Ko će da igra princezu?“ Skoro sve devojčice bi da budu princeza. Ali ne i ja. Učitelj pokazuje na mene, s mojom anđeoskom kosom i odećom princeze. „Eli je princeza“, kaže. „Ne moraš ni da se presvlačiš.“

„Ali ja hoću da se presvučem“, odgovorim. Hoću pocepanu odeću i kariranu kapicu. Hoću torbu s poderanim kaišem i hoću da kupim sve što nađem na putu kroz šumu. Hoću da budem ona koja će promućurnošću i maštom očarati princezu. Ona od koje će zanemeti, ostati bez reči i postati moja.

Na trenutak napustim telo. Lebdim među decom. Gledam sebe s plafona. Kad ovako napustim sebe, pravim grimase, a ostali me podražavaju i smeju se. „Zašto tako čudno mrdaš usta?“ Smešim se ustima, bez osmehivanja. Tome ne mogu ništa. I moj tata radi to isto.

Na stolici vrtim svoje telo obučeno u princezu. Ko je odlučio da više ličim na princezu nego na ono što zaista jesam? Svi oni kod kuće koji me oblače i predstavljaju sve-tu. Svakoj porodici je potreban neko koga će predstavljati. Naginjem se nad klupu. Podižem pogled i vidim da učitelj pokazuje na mene.

„Ti si savršena, Eli. Ti, baš kao i princeza, uvek imaš suprotstavljenu volju.“ I imam. Ne želim da sedim kraj katedre i čekam dok Espen Askelad viče: Našao sam, našao sam. Uh, baci to, viču njegova braća. To je đubre. Možda jeste, ali moram da ga sačuvam, kaže Espen i stavi ga u torbu. Našla sam, našla sam, pomislim. Jednog dana ću sakupiti toliko da više ništa neće boleti. Jednog dana ću sama o svemu odlučivati i iskoristiću sve što sam našla.

Ali sada će biti onako kako učitelj kaže. Ja sam princeza i sedim pravo na stolici pored katedre u jednoj od mojih najlepših haljina. Imam dijademu u kosi i čekam prosce. Roditelji puni očekivanja sede u učionici. Njihova tela su velika na našim malim stolicama. Gledaju osmehujući se. Počnem da pravim grimase. Zatvaram i otvaram oči. Više puta se osmehnem. Čekam. Treba mi uloga u kojoj ću sve

vreme pričati i aktivno učestvovati u radnji od početka do kraja.

Espen Askelad stoji na samom kraju učionice. Šapuće svoj tekst. Puni torbu nađenim stvarima koje je učitelj stavio na pod. Svi se pretvaramo. Taj koji igra Espena je inače opasan momak. Ali ne i kad je učionica puna roditelja. Samo meni je sve ozbiljno. Dečak za dečakom leže na stomak na katedru, povlači majicu i dobija tri blaga udarca pokazivačem po leđima. Ostala deca samo osramoćeno rade što im se kaže. Njima to nije tako važno. To je priča.

Per i Pol mi prilaze. Ne znaju kako se prosi i moja reč je poslednja. I onda Espen. Vežbali smo mnogo puta. Izvlači jednu po jednu čudnu stvar iz torbe i ja ga pitam šta je šta. On odgovara i odgovara. Ali za razliku od proba, ja nastavim da ga ispitujem i kad mu više ne ostane stvari u torbi. Dečak koji igra Espena zanemi, baš kao što bi ja, princeza, trebalo da učinim. Dok nastavljam da pričam. Pa, danas imamo publiku.

Ne mogu da prestanem. Jedan potpuno novi kraj priče ističe mi iz usta. Nisam nema. Cela predstava je uništena i roditelji koji je znaju napamet ne znaju kad da aplaudiraju. Priča se odavno završila. Venčaćemo se i živećemo srećno do kraja života. Učitelj započinje aplauz kako bi me nadglasao.

Onda se to desi, zamenimo mesta. Ja se premestim. Princeza je bila samo čaura iz koje sam ispuzila. Uvlačim se pod kariranu kapu. Ne u dečaka koji ga igra. Ali na njegovo mesto. Ja sam Espen Askelad.

Glas u meni kaže: „Ti si Espen. Nisi samo Eli. Ti si pravi Espen Askelad. I nisi sama u svom telu.“ Tad začu-
tim. Zanemela sam od glasa u sopstvenoj glavi. Onog koji
odlučuje. Koji preuzima. Koji se uvlači u mene. Pod kožu
i u misli. U glavi mi je. Počinje da priča sa mnom i tu će
i ostati.

Kaže da sam ja on. I on ima šest godina, domišljat de-
čak, ali mnogo tužan. Aplauz utihne. Svi mi mali glumci
se poklonimo i istrčimo u hodnik. Čekamo novi aplauz da
bismo se vratili.

Ja ne trčim sama. Postala sam dvoje. Sve vidim spolja.
Kako mi dijadema pada i kako trčimo u učionicu. Ja sam
Espen i moja je poslednja. Našla sam, našla sam.

Espen se pojavljuje svake večeri kad perem zube. Kad voda poteče iz slavine, on je ponovo tu sa svojim nežnim glasom. Možemo da se smejemo jedno drugom. Na ustima mi se pojavi osmeh, a niko ne zna otkud.

Lepa sam i brza u preterano lepoj spavaćici. Espen je musav i zabavan. „Sledeći put igraj sve uloge sama“, kaže. Ispljunem pastu. „Hoću da budem kao svi drugi“, odgovorim. „Nisi kao drugi. Pa, imaš mene.“

„Ne znam da li te želim“, kažem. „Da li želim da budem jedina koja te ima.“ Moj brat Torvald sigurno nema princezu u glavi kao što ja imam Espena Askelada.

Zavrnem slavinu, a tata vikne: „Jesi gotova? Hoćemo da čitamo?“

Mogu li sada da ostavim Espena? U kupatilu. U vodi. Nemam izbora. Ponovo otvorim česmu i začujem ga kako plače.

„Zašto si tako tužan?“

„Ti si tužna. Posle priče, lampa će se ugaziti i ti ćeš se ponovo upiškiti. Probudićeš se u mraku i škrgutati zubima. Osetićeš strah i nespokoj. Noge će ti se tresti i neveselo ćeš se smejati u snu.“

„Zašto?“ Ne odgovara. Hoću da budem kao Torvald. Espen rida. Uzmem peškir i pokušam da obrišem suze. Ne mogu sad da ga ostavim.

„Dodi“, kaže tata, „inače nema priče. Brat ti je već u krevetu.“

Kad odvrnem slavinu da operem sudove, Espen se vraća. I dalje ima šest godina, ali ja sam odrasla. Svojim plačljivim dečaćkim glasom kaže: „Dobro došla u stvarnost.“

Zar nije dobro došla u ludilo? Postalo je jedno isto. Svakodnevnica. Stih u glavi: Stvarnost srušena. Bez stvarnosti rođen.

Espen kaže: „Vidim te i uvek ću te videti.“ Shvatam da to treba ja njemu da kažem. „Nalaziš se u meni i uvek ćeš se nalaziti.“ Njegove suze susreću se sa mojim toplim rukama u vodi.

Kaže: „Zašto mi se ne javljaš?“ Ali javljam se. Kažem „da, da, da“, glasno sama sebi. To znači da znam da si tu. Znam da želiš moju pažnju i dobijaš je. „Moraš da me slušaš, moraš da pričaš sa mnom“, kaže Espen. „Inače...“ „Inače, šta?“ „Inače ćeš se raspući. Daleko od toga da uvek radiš ono što ti kažem“, nastavlja.

„Baš radim šta mi kažeš. Uglavnom.“ Ali sada pokušavam da izbegnem da neko stalno upravlja mnome. Pokušavam da naučim da isključim i uključim glasove. Pokušavam da naučim da se ne pokoravam, da ne slušam sve vreme. Prebacujem glasove napred, ka čelu. Tu će da čekaju dok ja radim nešto drugo.

Tokom godina Espen odlazi i vraća se. Najčešće se pojavljuje u vodi. Čisto fizički na koži ili preko zvuka česme, tuša, potoka, brzaka, mora. Dešava se da mi se svide on i njegove suze. Dešava se da ga zamrzim jer me uznemirava. Jer mi krade vreme i isključuje me iz života s drugim ljudima.

Sedimo u kolima, tata, Torvald i ja. Imam trideset pet kruna u džepu. Još uvek sam dovoljno mlada da štedim otkad pamtim. Kupiću kožni fudbal. Tata iznenada staje kod prodavnice koja nije sportska. Ulazi i vraća se. Treba da kupi kantu boje, ali mu nedostaje pet kruna. „Eli, možeš li da mi pozajmiš petaka?“, pita veselo. „Reci 'ne'“, kaže Torvald. „Nikad ti neće vratiti.“ Pogledam u tatino molećivo lice. A fudbal? Uzme mi pet kruna iz ruke a da i ne znam kako se to desilo.

Torvald je još odavno zakoračio u stranu što se tiče druženja s mamom i tatom. Okrenuo se drugim odraslima. Ja sam još uvek tu jer ne znam gde bih inače bila. Idemo do sportske radnje i tata se cenka i ubeđuje prodavca dok ne dobijemo blago pohabanu polovnu kožnu loptu za trideset kruna.

Tata ne ume i ja ne umem, ali ipak umemo.

Zvonce zazvoni i odeljenje 1B brzo ustaje iz klupa. Podižem fudbal u mreži zakačenoj za ranac. To je moja lopta. Sad ćemo da igramo. Timovi su isti kao na prošlom odmoru. Teren je ogroman. Golovi veliki. Većina samo opali loptu kad im dođe. Iznenadno i neplanirano. Neki dri-

blaju i driblaju sve dok ne nalete na previše protivničkih nogu i zapetljaju se.

Obožavam da igram. Ostanem sama pred protivničkim golmanom. Potpuno slobodna. Treba samo da dam gol. Driblam i ševam, ali potpuno promašim. Ja, koja sam tako sigurna. Neki se smeju. Bez gola iz takve stopostotne šanse. Leđa mojih drugova iz odeljenja su razočarana.

Nešto kasnije se ponovo nađem u šansi. Ali ponovo promašim. „Igraćeš beka“, kaže jedan od dečaka. „Igram u napadu“, odvratim. Hoću da dajem golove, ali to ne kažem. Jedan koji stalno prekida upre prstom u mene: „Moraš da se menjaš. Nisi dobra. Moramo da poredimo.“

Baš jesam dobra. Mislim da sam najbolja. Pridem lopti i podignem je rukama. „Šta radiš to?“, upita jedna devojčica. „Slobodan udarac“, vikne druga. „Vrati je“, kaže jedan dečak. Ja zagrlim loptu i odgovorim: „To je moja lopta.“

„Kvariš igru“, kaže jedan glas, pa još jedan, i sva deca krenu za mnom poput dugog repa ka školi, dok čvrsto stežem loptu na grudima. Šta ćete, pomislim. Ubrzam i ostali ostanu iza mene, dovikujući. „Glupačo!“ Šta ćete. Ne mogu da ostanem.

Prođem školu, pređem ulicu i uđem na groblje. Sednem kraj jednog groba. Na njemu piše Viktor i niko ga dugo nije sređivao. „Viktore, Viktore“, kažem. Suze mi navru. Glupa sam. Kad se igra, lopta je svačija. Znam to. Ali ne mogu ništa protiv toga.